

ráfia zárja. A munkaerkölcscsel foglalkozó szerbhorvát nyelven írt könyvek, brosrák, cikkek és tanulmányok jegyzékét közli a szerző, amelyekhez immár ez a könyv is

felsorakozik, hozzájárulva a hazánk társadalmi és gazdasági fejlődésében jelentkező problémák megvilágításához.

GABRIĆ-MOLNÁR IRÉN

TECHNIKA ÉS HUMANIZMUS

(Marx gondolatai a technikáról)

1. Kostas Akselos: Marks mislilac tehnikе, Od otudenja čovjeka do osvajanja svijeta; Veselin Masleša (Logos sorozat), Szarajevó, 1986, 398. oldal.

2. Lewis Mumford: Mit o mašini, I. kötet: Tehnika i razvoj čovjeka, 259. oldal; II. kötet: Pentagon moći, 512 oldal, Grafički zavod Hrvatske, Zágráb, 1986.

Általános jelenség, hogy a kutatók, tudósok és közírók közül egyre többen gondolkodnak emberközpontúan eddigi társadalmi és anyagi-termelési technikai fejlődésünkről, különösen pedig a jövőről. Ez nemcsak a társadalomtudósokra vonatkozik, hanem a technika-történészekre, futuroológusokra, közgazdászokra stb. is. Így nemcsak az antropológia mint interdiszciplináris, aránylag új tudomány, hanem a legkülönbözőbb tudományágak művelői is hangsúlyozottan vagy kevésbé hangsúlyozottan de antropológiai közelítéssel tárgyalják szakterületüket. Ez a jelenség a maga módján igazolja a marxi gondolati rendszer humanizmusának és emberközpontúságának helyénvalóságát és igazát.

A szóban forgó két könyv esetében két nagyon különböző szerzőről van szó. Mindketten országaik határain kívül is ismertek. Szakmailag bár egészen különböző arcélűek, központi témájuk mégis — igaz más-más közelítésben (az egyik filozófiai, a másik technika-történeti)

— az ember és a termelés technikájának viszonya és egymásra hatása, függetlenül attól, hogy a technika az emberi alkotás eredménye. A hazai kiadók az 1986-os évet tüntetik fel a kiadás évének, de egyik könyv sem napjainkban keletkezett, noha a nagyközönség számára valószínűleg ma időszerűbbnek tűnnek, mintha akkor vették volna kezükbe, amikor először megjelentek. Időközben a szakkritika és az olvasók fogadtatása alapján mindkét szerző könyve alapművé vált.

Kosztasz Axelosz 1924-ben Athénban született, részt vett a Markoszféle harcokban, amelynek leverése után Franciaországba emigrált, és ott telepedett le. (Távollétében az akkori honi jobboldali rendszerek bírósága halálra ítélte.) Axelosz valójában görög eredetű francia filozófus, sajátos beállítottsággal. Ez a könyve szerbhorvát fordításban a második. Az első 1972-ben jelent meg (Kostas Axelos: „Uvod u buduće mišljenje”, Na putu k planetarnom mišljenju; Stvarnost, Zagreb, 1972).

Lewis Mumford először művének második kötetét írta és jelentette meg még 1964-ben (A hatalom vezérkara, Pentagonja). A könyv első köteté (A technika és az ember fejlődése) 1966-ban jelent meg először.

A két könyv érdekesítő olvasmány, noha az amerikai szerző könyve nemcsak képanyaga, hanem szer-

zójének sokoldalú értesültsége, szakavatottsága és íráskészsége alapján is vonzóbb, mint a francia filozófusé. Meglepő, hogy egyik sem híve a fejlett tőkés államokban a 60-as években dívó „technológiai optimizmusnak”. Axelosz, aki nem vallja magát Marx-követőnek, de nem is helyezkedik vele szembe, kimondottan pesszimista az emberiség jövőjét illetően, míg Mumford, aki világnézeti elkötelezettség tekintetében igyekszik semleges maradni, sokkal több humanista optimizmust sugall olvasóinak.

Kosztasz Axelosz végkövetkeztetése az utószót író Aleksa Buha szerint a következőkben összegezhető: Az ember és az emberi történelem problémáit lehetetlen megoldani Marx gondolatmenete alapján, többek között azért, mert a jelentős meghatározó tényezők nem tartoznak az adottság és az anyagi termelés birtokába. Fölveti a kérdést, vajon ennek a körülménynek szem elől tévesztése miatt, nem vagyunk-e jó ideje szemtanúi és részvevői a gazdasági tényezők elmaradásának a politikai tényezőkkel szemben, az egyéni emberi a társadalmi fölél, a technológiai tényezők az emberi tényezők fölé kerekednek. Sajátos fogalomalkotása során és szóhasználata alapján Axelosz még néhány szembehelyezés után, felveti a kérdések kérdését — miért marad alul a *játék* (lényegében az előre ki nem számítható, a véletlenszerű esemény és viszony) az előbb felsoroltakkal szemben?

Axelosz szerint — ezt sugallja neki nagyfokú pesszimizmusa —, részesei vagyunk már most egy mindent tagadó nihilizmusnak, „amely mindent megsemmisít, az önmegsemmisítés útján halad”.

Mumford, a tudománytörténeti és technikai érdeklődésű szerző az I. kötetben (az emberiség bölcsőjéről) antropológiai közelítéssel meggyőző-

en bizonyítja az emberré válás és az emberi munka egymásrahatását az emberiség fejlődésében. Második kötetének alapvető mondanivalója félelmeresen meggyőző módon tárja fel a tudományos felismeréseket és azok alkalmazási lehetőségeit abban, hogy az ember a természetet és forrásait saját szükségleteihez idomítsa. Lewis Mumford nem hallgatja el azokat a torzulásokat, amelyekkel az emberi társadalom technikailag fejlettebb része terhes: ez a totális ellenőrzés technikája, a nihilista reagálás, a megatechnikai elszivatagosítás, a demoralizáció és lázongás, a „történelem utáni” kultúra, a megbomlasztott egyéniség.

Mégis, számára nyitott a kérdés: mi lesz az emberi értékek önmegsemmisítése a „megagépezetek” alkalmazásával, vagy új kulturális és humanista lehetőségek megvalósítása? Mind a kettő már ma, holnap még inkább, elérhető valósággá válik az emberiség számára. Lewis Mumford végleges válasza bizakodó. Úgy véli, hogy amikor valóban válaszút lé kerül az emberiség, akkor minden ellentmondásossága ellenére, a veszélyek tudatában, a választás az emberi, a humánus felé vezető út lesz.

L. Mumford vallja — és ezt olvasója számára meggyőzően meg is írja élete utolsó két könyvében (az ember és technika viszonyáról először 1934-ben írt könyvet) —, hogy az ember történelmi énjébe való alaposabb betekintés nélkül lehetetlen megérteni, mit jelent a technika az ember fejlődésében. A szerző szerint, ez a bepillantás elködösült az utóbbi évszázadban, amit az a társadalmi környezet idézett elő, amelyben hirtelen elszaporodtak a technikai találmányok, eltörölték a régóta létező folyamatokat, elképzeléseket és intézményeket, s ezáltal megváltoztak — nem mindig a realitás határain belül — az emberi

alkotóerő és a technikai lehetőségekről vallott elképzelések.

Elveti az egyoldalúan felfogott emberi léte, azt, hogy az ember elsősorban gondolkodó lény, homo sapiens, de azokat a polgári elméleteket is, amelyek a homo ludens és a homo faber elképzelését tolják előtérbe. Külön elhatárolja magát Thomas Carlyle (1796—1881) felfogásától, amely szerint az ember „szerszámot használó állat”, ami természetesen igen leegyszerűsített ember-képről vall — vulgarizált materialista felfogásról. A skót történésznek, aki kimondottan idealista módon fogta még fel a történelmet, jelentős befolyása volt Nagy-Britannia szellemiségére. L. Mumford saját földijére, Benjamin Franklinre (1706—1790), a természettudósra és diplomatára is hivatkozhatott volna, aki száz évvel előtte (öt idézi Marx a munka meghatározásánál) úgy fogalmazott, hogy „az ember szerszámot készítő állat”. Ez a megfogalmazás sem teljes, de mindenképpen érzékelteti az évezredek magába foglaló határkövet, amely elválasztja az előembert az ősembertől. Marx és a marxizmus szerint az ember egyidőben természeti és társadalmi lény, szellemiséggel rendelkező sajátos generikus lény. Ezt a felfogást Lewis Mumford is vallja, amikor kimerítő információt nyújt a technika fejlődéséről és az emberiség életében betöltött szerepéről, de mindig kidomborítja az emberek más természetű szellemi alkotások iránti szükségletét és törekvését.

Kosztasz Axelosz szóban forgó

könyvének első kiadása még 1961-ben jelent meg, ez a körülmény is tükrözi az akkor divatos és újra felfedezett marxi gondolatokat. Ezt megelőzően könyvet írt — egy rendhagyó tanulmánykötet — Marx gondolati rendszeréről és életművéről. Axelosznak nem az volt a célja, hogy Marx életművét rendszerezve és analitikusan mutassa be, hanem olyan módon, hogy alkalmas legyen — ahogyan a szerző fogalmazta —, az olvasó és Marx „párbeszédére” azon gondolatok és kérdések esetében, amelyeket Marx csak felvetett, de nem részletezett. Az ismertetésünk tárgyát képező könyv viszont egyetlen témakörre összpontosít: igen lazán és tág értelemben fogja fel a technikát és Marx ezzel kapcsolatos nézeteit.

Könyvében átfogóan tárgyalja az elidegenedés kérdéskörét, ami Lefebvre akkori nézeteinek a hatására vall, aki azt hangoztatta, hogy Marx életművében az elidegenedés a központi kérdés. Axelosz művében jelen vannak az akkortájt Nyugat-Németországban jelentkező nézetek is az utópiáról, hisz úgy tekint Marxra, mint az „első reális utópistára”. Szól a játékról is, mint alkotó emberi tevékenységről, mint az áhított szabadság fokozatos megvalósításáról.

A könyv egyértelműen bizonyítja szerzője azon állítását, miszerint sem marxistának, sem marxistaellenesnek, sem kommunistának, sem pedig antikommunistának nem vallja magát.

REHÁK LASZLÓ